

IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH KOT MOŽNOST ZA DEJAVNO STARANJE IN OSEBNOSTNO RAST

Sanja Knežević,
dr. Sabina
Jelenc Krašovec

Filozofska
fakulteta
Univerze v
Ljubljani

POVZETEK

Prispevek obravnava vpliv izobraževanja in učenja starejših na njihovo osebnostno rast, s tem v zvezi pa tudi koncept dejavne starosti, ki se kaže kot pot k sodelovanju starejših v družbi. Avtorici ugotavljata, kakšno vlogo ima izobraževanje pri obogatitvi in strukturiranju prostega časa ter kako vpliva na doživljanje sebe kot dejavnega člana v družbi. Tudi plačano in prostovoljno delo sta dejavnosti, s katerima se lahko starejši ponovno vključijo v družbeno okolje.

Raziskava se osredinja na vprašanje, kakšne so osebne predstave starejših o starosti, kako si predstavljajo dejavno starost in kaj ta dejavnost pomeni v njihovem vsakdanjem življenju. Namen raziskave je tudi preučiti, kako po mnenju intervjuvancev izobraževanje na Univerzi za tretje življenjsko obdobje vpliva na njihovo osebnostno rast in kako izobraževanje spodbuja njihovo sodelovanje v družbi.

Ključne besede: tretje življenjsko obdobje, osebnostna rast starejših, dejavna starost, prostovoljno delo

Evropska družba se stara in starejši postajajo vse večji segment prebivalstva, kar pomeni, da se bomo morali vsi, še posebno pa izobraževalci odraslih in načrtovalci politike izobraževanja, spoprijeti z izzivi in s priložnostmi, ki jih pred nas postavljajo prebivalstvene spremembe. Izobraževanje starejših odraslih je danes v političnem smislu obrobna dejavnost, kar se kaže tako na področju financiranja kot na področju systemske ureditve te dejavnosti. Toda v družbah, ki se vse bolj starajo, bi bilo nujno zagotoviti večstransko strokovno in politično podporo izobraževanju starejših odraslih (Kump, Jelenc Krašovec, 2005b: 246). Soočamo se z dejstvom, da se je starostna pi-

ramida obrnila na glavo in da so starejši vse bolj številčna, pa tudi zelo raznolika skupina prebivalstva.

Ko govorimo o izobraževanju starejših, ga navadno povežemo s tretjim življenjskim obdobjem. Danes se kaže, da nimamo več jasnih življenjskih obdobj, in zdi se, da se življenjska obdobja oziroma stanja prekrivajo. J. A. Huet, utemeljitelj francoske gerontologije, je leta 1950 uvedel izraz tretje življenjsko obdobje, ki ga javno mnenje povezuje z dejavnostjo, ne pa z nemočjo in

Tretje življenjsko obdobje je vse manj kronološko obdobje, ki se začne po prenehanju poklicne dejavnosti oziroma po upokojitvi.

odvisnostjo, kar je značilno za četrto življenjsko obdobje (Findeisen, 1997: 11).

Ta kronološki red je pripadal industrijskemu času, iz katerega izhaja tudi stereotip, da sta delo in življenje ljudi razdeljena na življenjska obdobja. Vidimo, da tretje življenjsko obdobje lahko nastopi tudi večkrat v človekovem življenju in ne le samo po upokojitvi, saj gre vse bolj za stanje, ki ima značilnosti tretjega življenjskega obdobja. Tako se skozi življenje velikokrat najdemo v stanju, značilnem za tretje življenjsko obdobje oziroma za čas, ko se umaknemo iz plačanega dela. Za starost ali tretje življenjsko obdobje pravijo, da se začne z upokojitvijo, jasno potrditvijo tega, da starejši družbi poklicno niso več zanimivi in koristni (Tutor's Guide, 2000). Upokojitev se pojmuje kot javno priznanje, da se za starejše začenja novo življenjsko obdobje takrat, ko poklicno delo zamenjajo z nepoklicno dejavnostjo in ko morajo poiskati nove življenjske vsebine ter nove načine vključevanja v družbo. Starejši pa se danes, v tako imenovani družbi znanja, tudi v tretjem življenjskem obdobju spreminjajo, rastejo, si širijo obzorja, so dejavni.

Izobraževanje, vključenost v civilno družbo, sodelovanje z drugimi generacijami pa so le nekatere izmed možnosti, ki starejšemu človeku pomagajo, da ostane dejaven in da prispeva k sooblikovanju družbenega okolja.

UČENJE IN IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH KOT MOŽNOST OSEBNOSTNE RASTI IN POT K SODELOVANJU STAREJŠIH V DRUŽBI

S pojmom osebnostna rast in z vprašanjem spreminjanja s pomočjo učenja so se veliko ukvarjali humanistični psihologi (Lamovec idr., 1975: 287–288). Klinični psiholog Carl Rogers, ki se je kasneje pri svojem delu veliko ukvarjal tudi z vprašanji učenja in izobraževanja (Rogers, 1994; Rogers, 1995a; Rogers,

1995b), pravi, da obstaja bistveno ali pomembno učenje, ki se nas dotakne in nas spremeni. Za takšno učenje je pomembno, da se povezuje z osebnimi izkušnjami, naravno radovednostjo, s pozitivnimi čustvi, težnjo k smislu in z odnosom brezpogojnega spoštovanja ter zaupanja med učiteljem in učencem. Rogers poudarja tudi pomen svobode, avtonomije v učenju, da se lahko uveljavi človekova naravna težnja po ustvarjanju in samoaktualizaciji (Marentič Požarnik, 2000: 187).

Na to, da se z učenjem spreminjamo, opozarja tudi ameriški andragog Malcolm Knowles v svoji teoriji osebnostne rasti. Knowles (1980: 25) pravi, da se človek z učenjem spreminja in tako prispeva k svojemu razvoju in rasti. Opozarja pa tudi na to, da ne smemo prezreti razlike med učenjem otrok in odraslih, in sicer: odrasli imajo bogato zalogo izkušenj, ki jo lahko prenesejo v učno situacijo, so se bolj pripravljeni učiti, učijo se problemsko, so bolj notranje kot zunanje motivirani in imajo pozitivno samopodobo (postanejo odgovorni za svoje učenje in začnejo delovati v družbi).

Podobno Alan Rogers ugotavlja, da so odrasli udeleženci »vključeni v stalni proces rasti« (Rogers, 1996: 61), ki vključuje različna področja človekovega življenja (intelektualno, čustveno, kulturno, odnose z drugimi ljudmi itn.) in poteka nenehno – proces rasti je lahko posebno intenziven v učni skupini. Izobraževanje v poznejših letih pomaga, da se srečamo z drugačnimi kulturami, da razumemo čas in probleme, povezane z njim.

Če je izobraževanje organizirano, starejšim strukturira vsakdanjik, kar jim omogoča, da si ob izobraževanju bolje načrtujejo tudi druge dejavnosti v dnevu ali tednu. Izobraževanje je lahko takšno, da starejše ohranja v »kulturi nemih«, ali pa jih spodbuja, da se vključijo v skupnost (Ličen, 2006: 176–180). Tako kot sleherno delo tudi izobraževanje daje življenju vsebino in strukturo, odnose z drugimi. Z izobraževanjem se spremenimo, osebnostno zrastemo.

V razvojni psihologiji je vse do zdaj veljalo, da je osebnostna rast nekaj, kar se dogaja vse življenje, skozi ves življenjski cikel (Tennant, 1997; Bjorklund in Bee, 2008). Osebnostno rast pa se vse bolj opredeljuje tudi kot posledico procesa spremenjene organizacije znanja. Starejši človek, ki se uči in izobražuje, svoje znanje spreminja, ga organizira v nove strukture in med starim ter novim znanjem vzpostavlja nove povezave. Vendar pri osebnostni rasti ne gre le za drugačno organizacijo znanja in njegovo obogatitev, gre tudi za spreminjanje odnosa do življenja in družbenega okolja, za spreminjanje osebnostnih lastnosti, čeprav se te zdijo razmeroma trajne. Izobraževanje pri starejših tako povzroči osebne, čustvene, pa tudi družbene spremembe.

Vpliv izobraževanja na starejše torej med drugim izkazuje osebnostna rast, ki jo ti ob tem lahko doživijo. S pomočjo izobraževanja vzdržujemo življenje v skupnosti in tako pripomočemo tudi k dobremu počutju drugih. Podobno so spoznali tudi britanski raziskovalci v Centru za raziskovanje (angl. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning) v Londonu. V poročilu, kjer so strnili izsledke 140 biografskih intervjujev, so predstavili učinke učenja in izobraževanja na individualni ter na skupnostni ravni. Učenje in izobraževanje prinašata spremembe v naše življenje in nam pomagata doseči pahljačo vzporednih ciljev oziroma nasledkov (Schuller idr., 2002):

- večjo učinkovitost, večjo strpnost, večje zaupanje vase;
- odkrivanje smisla in upanja;
- doseganje samostojnejšega mišljenja;
- pridobivanje spretnosti za reševanje problemov;
- spreminjanje odnosov v družini;
- vstopanje v učne interakcije z družinskimi člani;
- boljše igranje vloge starša, starega starša;
- boljše zdravje ipd.

S pomočjo izobraževanja naj bi se zgodil tudi premik v razumevanju starosti kot »preostanka« neaktivnega, družbeno marginalnega življenja do iskanja tako imenovanega uspešnega staranja kot možnosti za sodelovanje v ekonomskem, kulturnem, političnem in družbenem življenju v skupnosti« (Glendenning, 2000; Cusack in Thompson, 1998; Cusack, 1999; Jelenc Krašovec, Kump, 2006: 18).

Gradnja človekovega sebstva in identitete je proces, ki traja vse življenje, zato je izobraževanje pomembno v vseh obdobjih življenja, tudi v starosti, ker vzpostavlja možnosti za posameznikov pozitiven razvoj. S stališča posameznika je stremljenje h kontinuirani osebnostni rasti odgovor na izjemno konkurenčno okolje, v katerem živimo. Kdor se ne izobražuje, kdor ne gradi svojega znanja, ga ne osvežuje in dopolnjuje, prav kmalu spozna, da ne more slediti vsem novitetam v današnji dobi. Ozaveščenost in samoinicativnost pri skrbi za osebnostno rast sta vsekakor predpogoja za uspešen razvoj in s tem povezano zadovoljstvo človeka s samim seboj. Če razmišljamo o možnostih za udejanjanje koncepta dejavne starosti v Sloveniji, pa je pomembno upoštevati rezultate raziskav, ki kažejo, da so med starejšimi v Sloveniji velike razlike tako glede pripravljenosti za učenje kot glede njihove dejanske udeležbe v izobraževalnih dejavnostih in siceršnjem družbenem življenju (Kump, Jelenc Krašovec, 2005b; Jelenc Krašovec, Kump, 2007).

Učenje starejših je pozitiven in osebno motiviran proces, ki spodbuja osebno rast ter oblikovanje identitete posameznika.

KONCEPT IN POLITIKA DEJAVNE STAROSTI

V javnih občilih vse pogosteje slišimo izraz dejavna starost. Vprašanje dejavne starosti obravnavajo različni pisci, med njimi tudi

Dejavna starost je koncept udeležbe starejših na najrazličnejših področjih – kulturnem, ekonomskem, duhovnem ...

profesor družbene politike in družbene gerontologije Alan C. Walker. Walker trdi, da obstaja strategija dejavne starosti in dejavnega

staranja, ki povezuje ključna področja, ki zadevajo starejše ljudi: zaposlovanje, pokojnine, upokojitev, zdravje in dejavno državljanost (Walker, 2002). Pred približno štiridesetimi leti so gerontologi verjeli, da so to predvsem ravnovesje, dobro počutje, razvoj, vključenost v družbo. Danes pa nam poskušajo dopovedati, da je vključenost v družbo mogoče doseči

le s pomočjo plačanega dela in da bi morali delati do visoke starosti. Še vedno pa dejavna starost v očeh nekaterih pomeni predvsem nadaljevanje življenja po upokojitvi, nadaljevanje brez pretresov, brez grobih prekinitiv.

Koncept dejavne starosti je v zadnjem času močno prisoten tudi v različnih političnih dokumentih, kot na primer v lizbonski strategiji vseživljenjskega učenja, strategiji vseživljenjskega učenja v Sloveniji, madridski deklaraciji o starosti in staranju, akcijskem načrtu Združenih narodov in direktivah Evropske unije, ki glede položaja starejših v družbi narekujejo spodbujanje izobraževanja starejših za njihovo ekonomsko in prostovoljno prispevanje h gospodarskemu in družbenemu razvoju.

Walker (1998) se sprašuje, kako doseči dejavno starost, in se pri tem naslanja na nekaj splošnih izhodišč. Najprej pravi, da je treba gledati pozitivno na staranje in da se moramo vprašanja starosti lotiti celostno. Izboljšati moramo zdravstveno stanje starejših, stopnjo njihovega sodelovanja v družbi, in jim omogočiti, da se počutijo varnejši – za to si posebno prizadeva Svetovna zdravstvena organizacija (WHO); boriti se moramo proti odporu do starosti in staranja, tako imenovanemu ageizmu. Zmeraj moramo imeti pred očmi posameznikov življenjski krog in potrebo, da na človeka vplivamo skozi celoto njegovega življenja; zmanjšati moramo

obremenjenost žensk, vplivati na spremembo kulture delovnih organizacij, ki starejše delavce postavljajo ob stran. Koncept ter politika dejavne starosti in staranja sta po njegovem mnenju pomembna za soočanje s spremembami prebivalstva (Walker, 1998). Ob njegovem razmišljanju se postavlja vprašanje, kako se vseh teh področij lotiti na način, ki bo starejšim blizu, s pristopi, ki bodo reševali resnične probleme starejših in odgovarjali na njihove prave potrebe.

Dejavna starost je namreč celosten koncept, zato ne smemo razmišljati le o zadrževanju starejših ljudi na trgu dela ali o ponovnem vključevanju starejših ljudi na trg dela. Na 18. mednarodnem kongresu EURAG (The European Federation of Older Persons) so dejali, da koncept dejavnega staranja ni omejen samo na ohranjanje zdravja s telesnimi aktivnostmi, ampak je tudi povezan s trajno udeležbo v družbenem, gospodarskem, kulturnem, duhovnem in v civilnem življenju.

Celotna družba nosi odgovornost za to, da ponudi priložnosti za dejavno staranje. Dejavno staranje lahko dosežemo z udeležbo na trgu delovne sile, ki pa jo lahko nadomestimo z opravljanjem prostovoljnega dela, saj to prispeva k integraciji v družbo in daje občutek samozaupanja in samozavesti ter družbeno priznanje (<http://www.zdus-zveza.si/Ljubljanskadeklaracija.doc>).

Krajnc (2005: 13–14) pa ob tem pravi, da je koncept dejavne starosti, ki ga Evropska unija uvršča med svoja temeljna izhodišča družbenega razvoja, edina pot za prihodnost starejših. Starejši se tako iz obrobja družbe vračajo med preostale na različne družbene položaje.

Pri udejanjanju dejavne starosti lahko razmišljamo tudi o pomenu konceptov socialnega kapitala. Putnam kot pripadnik normativno funkcionalistične opredelitve socialnega kapitala poudarja, da prostovoljne dejavnosti bistveno prispevajo k socialnemu kapitalu (Putnam, 2000). Socialni kapital se najpogosteje generira v prostovoljskih skupinah in organizacijah, kjer vladajo skupna pravila in norme, ki spodbuja-

Uveljavljanje dejavne starosti lahko spodbujamo na različne načine v osebnem in družbenem življenju in ne nazadnje dejavno starost spodbujajo tudi različne nacionalne politike. Te se nanašajo na:

- zdravstveno stanje starejših ljudi ter na doseganje ravnovesja in dobrega počutja starejših ljudi;
- na celoten potek življenja in zmanjševanje tveganja v poznejših letih;
- solidarnost in povezanost med generacijami;
- možnost in vzpostavljanje priložnosti za zaposlovanje starejših do visoke starosti.

jo ali celo pogojujejo sodelovanje (Fukuyama, 1995: 23). Pomemben potencial socialnega kapitala so tudi izobraževalne institucije, ki lahko spodbujajo sodelovanje in zagotavljajo mesto druženja. Največjo vlogo pri nastajanju socialnega kapitala naj bi imela civilna družba oziroma tako imenovano intermediarno področje, ki vključuje vsa formalna in neformalna prostovoljska združenja, skupine, društva in socialna omrežja, ki so med družino in državo (Kump, 2003: 159 in 161). Eden izmed načinov, da se poveča socialni kapital, je lahko vključevanje starejših v nevladne organizacije in prostovoljno delo, s čimer potencial starejših ne bi ostajal neizrabljen.

REZULTATI RAZISKAVE

V nadaljevanju prispevka bomo opisali ugotovitve kvalitativne raziskave, ki se je odvijala kot študija primera, in sicer na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani. S sedmimi ženskami smo opravili polstrukturirane intervjuje. Zapise intervjujev smo prepisali (transkribirali) in uredili. Ti zapisi intervjujev so bili izhodišče za analizo. Pri oblikovanju pojmov smo uporabili odprto kodiranje; sorodne pojme smo nato združili v kategorije in jih tudi poimenovali. Uporabili smo postopek

kategoriziranja in tako dali isto ime več različnim opisom, v katerih smo prepoznali isto potezo (Mesec, 1998: 104–105).

V raziskavi smo ugotavljali, (1) kako izobraževanje na Univerzi za tretje življenjsko obdobje vpliva na osebnostno rast oziroma spreminjanje starejših, (2) kakšen je vpliv osebnih predstav starejših o starosti na njihovo sodelovanje v družbi, (3) kako izobraževanje na Univerzi za tretje življenjsko obdobje spodbuja povezanost starejših z družbo in sodelovanje v njej.

IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH ZA OSEBNOSTNO RAST

Kot smo že ugotovili, so se z vprašanjem osebnostne rasti ukvarjali predvsem razvojni, pa tudi humanistični psihologi, ki so verjeli v možnosti osebnostne rasti starejšega človeka in v njegove razvojne zmožnosti tudi v starosti. Ugotavljali so, da je lahko upokožitev pomembno obdobje osebnostne rasti, ki jo lahko spodbujamo z vključitvijo starejših v izobraževanje. Tudi v raziskavi smo ugotovili, da imata učenje in izobraževanje širše učinke na starejše, kot pa samo pridobivanje znanja. Izobraževanje je eden izmed dejavnikov, ki vpliva na to, da se starejši spreminjajo, tj. da postajajo samostojnejši, dejavnejši, odgovornejši, odločnejši, samozavestnejši, strpnejši, da prevzemajo nove

Pri konceptu dejavne starosti gre predvsem za prizadevanje, da bi premaknili težišče od starostno diferencirane k starostno integrirani družbi. Hkrati gre za spreminjanje vrednot javnosti – pojmovanja človeka, ki je predvsem posameznik in ni le član neke starostne skupine. Gre za opustitev pojmovanja starejših kot neproduktivnih in ekonomsko odvisnih. Ob tem si želijo povečati stopnjo dejavnosti starejših in spodbuditi razmišljanje starejših o njihovem individualnem razvoju in osebnostni rasti ter o možnostih za njihovo sodelovanje v družbi (Kump, Jelenc Krašovec, 2005a: 39).

Izobraževanje starejšim prinese samozavest, samouresničenje in osmislitev življenja.

družbene vloge in so bolj pripravljeni pomagati. Z analizo intervjujev smo ugotovili, da se starejši, ki se izobražujejo, zavedajo pozitivnega učinka izobraževanja na kakovost njihovega

življenja in osebnostno rast, kar kaže na primer naslednja izjava intervjuvanke:

»S tem, ko sem pridobila novo znanje, izkušnje, je to moja samozavest le še okreplila, utrdilo. Samozavest se poveča tudi zato, ker nekaj znaš.«

Intervjuji tudi kažejo, da se starejši s tem, ko razpolagajo z večjo količino znanja, bolj kritično, premišljeno odločajo in odločitve niso nič manj pomembne, kot so bile prej – v aktivno poklicni dobi – le da so zdaj pri odločanju bolj svobodni, neodvisni:

»Bolj svobodno in lažje se odločam, ker imam širše in večje znanje kot kdaj koli prej.«

Izobraževanje nekaterim starejšim pomaga, da se lažje soočijo s spremembami v prehodnih obdobjih življenja, kot je na primer upokojitve. S tem ko razpolagajo z bolj obsežnim, poglobljenim znanjem, ostajajo še vedno opazni, pomembni, znajo se postaviti zase in dejavno sodelovati v civilni družbi. Pomemben je občutek, da imajo znanje in da jih drugi še vedno upoštevajo:

»Ker imam neko znanje, upam sodelovati v različnih diskusijah in se upam oglasiti ter

Sprejemanje samega sebe je odvisno od objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Objektivni dejavniki določajo pomen socialnega konteksta pri definiranju tega, kdo in kaj smo in kako smo to postali, subjektivni dejavniki pa določajo vpliv posameznika na njegovo življenje. Brez opredeljevanja vrednosti lastne identitete ljudje ne morejo zaznavati pomena stvari in dogodkov na svoji življenjski poti.

povedati svoje mnenje. ...Postala sem bolj odprta in 'dostopna'. Nisem več neopazna.«

Izobraževanje torej lahko pripomore k uresničevanju ciljev izobraževanja starejših, kot so osebnostna rast, samouresničenje, samozavest in osmišljanje lastnega življenja ter izpolnitev lastnih želja.

Findeisen (1999), Jelenc Krašovec in Kump (2006) tudi menijo, da se starejši trudijo, da bi skozi celotno obdobje starosti na ustvarjalen način dosegli samouresničenje; to pa jim omogoča vključevanje v izobraževalne dejavnosti. Svoje ugotovitve lahko primerjamo z raziskavo, ki je bila izvedena v Londonu in kjer so prišli do podobnih spoznanj. Ugotovili so, da učenje in izobraževanje prinašata spremembe v življenje starejših ljudi in pomagata doseči cilje, kot so večja učinkovitost, strpnost, zaupanje vase; gre pa tudi za doseganje bolj samostojnega mišljenja in pridobivanje spretnosti; nadalje gre za spreminjanje odnosov v družini, lahko pa se izboljša tudi zdravje starejših (Schuller idr., 2002).

PREDSTAVE O STAROSTI

Pomembno je, da se ljudje zavedajo svojih posebnosti in značilnosti, svojega znanja, veščin, usposobljenosti in drugih lastnosti, ki jih določajo. Naš položaj v družbi se namreč vedno oblikuje le v odnosu do družbe in njenih zahtev, pa tudi na podlagi vedenja, kdo smo in kakšni so naši cilji. Torej se posameznik oblikuje individualno, vendar nikoli ločeno od socialne razsežnosti.

Če želimo razumeti novo kulturo staranja in s tem povezano vedrejšo podobo starosti, je treba najprej spoznati in odpraviti tabuje, predsodke in stereotipe, ki so povezani s podobo starosti in staranja ter s tretjim življenjskim obdobjem. Tudi spraševanci so v intervjujih odgovarjali, da starost ne sme biti sopomenka za odvečnost, nebogljenost, bolezni. Menijo, da se je treba potruditi za čim bolj dejavno, izpolnjeno starost, kar pomeni, da dajo starejši letom po upokojitvi vsebino s tem, da skušajo po svojih najboljših

zmožnostih čim bolj dejavno sodelovati v vsakdanjem življenju. Pri konceptu dejavne starosti gre za trajno udeležbo ne samo v družbenem in gospodarskem življenju, ampak tudi za udeležbo v kulturnem, duhovnem in civilnem življenju. Udeležbo starejših na trgu delovne sile lahko nadomestijo prostovoljske dejavnosti, ob pomoči katerih se starejši (ponovno) vključijo v družbo (Krajnc, 2005). Naša raziskava je pokazala, da starejši ljudje vprašanje dejavne starosti obravnavajo predvsem iz osebnega zornega kota:

»Da nisem izključena iz vsakdana, da sem vpeta v delo in družbeno dogajanje«;
»Ohranjaš zdravje, razum, bolje komuniciraš z ljudmi, se 'držiš pokonci'.«

Dejavno staranje so opredelili z izrazi, kot so »vpetost v družbeno okolje«, »spodbujanje kakovosti posameznikovega življenja v starosti«; »s tem, ko si dejaven na tem ali onem področju življenja, lahko prispevaš družini, prijateljem, skupnosti«. To, da si »dejavna«, pa ni nujno povezano z ekonomskim učinkom; katera koli dejavnost (tudi izobraževalna, prostovoljna) te lahko ohranja vitalnega, mislečega, vedoželjnega in še bi lahko naštevali. Kljub vsemu pa je raziskava pokazala, da mnogi starejši koncept dejavnega staranja še vedno vidijo ozko in pri tem mislijo na vpetost starejših v delo. To kaže na zasidranost stereotipnih predstav o obdobju starosti, ki naj bi bilo predvsem obdobje umiranja in umikanja iz družbenega življenja. Tak pogled na dejavno starost ponazarja izjava ene od intervjuvank:

Dejavna starost je v očeh starejših, ki obiskujejo Univerzo za tretje življenjsko obdobje, predvsem dejavnost na različnih področjih, ki jih veselijo, neodvisnost od drugih, ohranjanje zdravja in možnost kontinuiranega izobraževanja. Ugotovili smo, da starejši razmišljajo o dejavni starosti predvsem z osebnega vidika in da za njih to pomeni predvsem zadovoljenost temeljnih psihosocialnih potreb ob pomoči izobraževanja (ravnovesje in osebnostno rast).

»Biti dejaven v starosti pomeni zvišati upokojitveno starost in da ostanemo čim dlje poklicno aktivni.«

Ko govorimo o dejavni starosti in o tem, kako si starejši dejavno starost predstavljajo, vidimo, da njihov pogled na starost vpliva tudi na njihovo sodelovanje v družbi.

IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH ZA SODELOVANJE V DRUŽBI

Naše raziskovanje je potrdilo dejstvo, da je izobraževanje v tretjem življenjskem obdobju način, s katerim se lahko spodbuja povezanost starejših z družbo, in tudi eden izmed načinov, ki omogoča, da starejši sodelujejo v družbi. Starejši, ki so pogosto odrinjeni na družbeni rob, se na trg delovne sile lahko (ponovno) vključijo tudi z občasnim plačanim delom ali s prostovoljnim delom, ki lahko zamenja poklicno dejavnost, ki so jo opravljali v aktivni dobi. S prostovoljnim delom starejši vstopijo v civilno družbo in postanejo tudi dejavni državljani. Tako prispevajo k močnejšim družbenim povezavam, pa tudi k družbeni trdnosti (Omerzu, 2004). Številni avtorji poudarjajo, da se starejši z dejavnostjo (tudi prostovoljno) umaknejo z družbenega roba in lahko ostanejo sredi dogajanja, pri čemer gre tudi za prizadevanje, da se opusti pojmovanje starejših kot neproduktivnih in ekonomsko odvisnih členov družbe (Kump, Jelenc Krašovec, 2005a: 39). Izsledki intervjujev kažejo na to, da mnogi starejši želijo aktivno sodelovati v družbenem življenju in da na področju prostovoljnega dela že igrajo pomembno vlogo:

»Prostovoljstvo mi daje občutek, da obvladam lastno življenje in si tako tudi ustvarjam občutek lastne vrednosti, pomembnosti«;

»Prostovoljstvo dodaja nove razsežnosti osebnemu življenju in samopotrjevanju ljudi.«

Prevladajoči stereotip: starost je umik iz družbenega življenja.

Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje so tudi opravili anketo,¹ kjer se je eno izmed vprašanj nanašalo na pripravljenost za opravljanje prostovoljnega dela. 66 odstotkov starejših je odgovorilo, da so pripravljeni delati prostovoljno, 34 odstotkov oziroma 58 vprašanih pa je bilo takih, ki ne želijo opravljati prostovoljnega dela. Torej starejši pridobivajo znanje za svojo osebnostno rast, pa tudi zato, da ga kot dejavni državljani darujejo skupnosti:

»Tu se najdemo različni ljudje iz različnih okolij, različnih poklicev ter združimo moči in znanje; tako ustvarimo nekaj skupnega, kar je dobro za nas same in za družbo«;
»Na tretji univerzi pridobljena znanja kot prostovoljka prenašam naprej in širim med ljudi. S tem utrjujem svojo samozavest in dobivam tudi družbeno priznanje, da sem lahko (še vedno) koristna«.

Če želimo, da posamezniki delujejo za »skupno dobro«, moramo najti poti in možnosti, da lahko uveljavljajo svojo pravico do sodelovanja, soodločanja in odgovornosti za lastno in skupno življenje (Dubas, 2001: 149).

ZAKLJUČEK

V luči teorij starosti in staranja ter teorij osebnostnega razvoja lahko rečemo, da starejši, ki se izobražujejo v poznejših letih, večinoma laže in uspešneje prebrodijo prehod iz poklicno dejavnega obdobja v čas po upokojitvi in ostanejo na poti »dejavne starosti«. Z izobraževanjem v tretjem življenjskem obdobju se uresničujejo temeljni cilji izobraževanja in učenja, kot so učenje za osebnostni razvoj, učenje za vključenost v družbo, učenje delovanja za skupno dobro, za večjo zaposljivost in za dejavno državljanost. Tudi prostovoljstvo je lahko način dejavnosti starejših v skupnosti, katerega cilj je spreminjanje odpora ter nezaupanja do starosti in staranja v pozitivnejši pogled. S tem ko se nekdo izobražuje v poznejših letih, ima več možnosti, da poišče načine za

svoj osebni razvoj, pa tudi za dejavnejši prispevek k družbenemu razvoju. Pri izobraževanju za organizirano prostovoljno delo znanje starejših dobi uporabno vrednost in ga lahko prenesejo v lokalno skupnost. Prostovoljno delo starejšim omogoča, da lahko kot dejavni državljani delujejo za »skupno, splošno dobro«, da sodelujejo, soodločajo in so odgovorni za lastno in skupno življenje. Ob pomoči prostovoljnega dela starejši lahko »izstopijo« v javnost – vstopijo v civilno družbo, kar bo, glede na demografska gibanja, v prihodnosti vse bolj pomembno.

Raziskava je pokazala, da starejši z vključevanjem v različne oblike vseživljenjskega učenja in izobraževanja ohranjajo družbene vezi in si zagotovijo vključenost v družbo, s tem pa tudi dejavno starost. Poudariti moramo, da smo v raziskavi ugotavljali stališča tistih starejših, ki se že izobražujejo. Zanimalo nas je, kako svojo učno dejavnost vrednotijo in doživljajo. Ti rezultati lahko v povezavi z rezultati nekaterih drugih raziskav o izobraževanju starejših odraslih v Sloveniji,² ki so bile narejene v zadnjih nekaj letih, pomagajo osvetliti, kateri cilji so pri izobraževanju starejših najpomembnejši, kako naj bi bilo izobraževanje starejših vsebinsko, organizacijsko in izvedbeno zasnovano in kako spodbujati udeležbo tistih starejših odraslih, ki se ta čas ne vključujejo v nobeno od ponujenih dejavnosti. Rezultati nam dajejo vpogled v to, kako razširiti in obogatiti ponudbo izobraževanja za starejše v Sloveniji.

Z našo raziskavo smo pokazali, da izobraževanje in učenje starejših nista namenjena samo ohranjanju in razvijanju duševnih zmogljivosti, ampak sta pogoj za osebnostno rast starejših, za njihovo usposobljenost, da se integrirajo v družbo in da enakovredno sodelujejo pri njenem razvoju. Na osnovi rezultatov raziskave pa tudi sklepamo, da bi k večji integraciji starejših v družbo pripomoglo vključevanje starejših v ekonomske in družbene dejavnosti, za kar pa potrebujemo pahljačo izobraževalnih programov in projektov.

Pomembno je še enkrat poudariti, da smo spraševali tiste starejše, ki so že sicer dejavnejši del te starostne skupine in ki so si tak dejavni življenjski slog izoblikovali najverjetneje že v obdobju mladosti in odraslosti ter ga bodo ohranjali do pozne starosti, če bo to le mogoče. Če bi spraševali starejše nasploh, bi gotovo dobili povsem drugačne rezultate, ki bi kazali na bolj stereotipne poglede na obdobje starosti. Prav vprašanje, kako k spreminjanju stališč o starosti – in posledično k dejavnejšemu preživljanju starosti – spodbuditi ta del starejše populacije in preostale prebivalce, bo v prihodnosti največji izziv.

LITERATURA

- Dubas, E. (2001). *Active Citizenship, Active Life of Adults, Civic Education*. V Bron Jr., M., Field, J. O. (ur.), *Adult Education and Democratic Citizenship III*. Wrocław: Lower Silesian University College of Education, str. 149–157.
- Findeisen, D. (1997). »Človek ima pravico in sposobnosti, da živi 'svoje' življenje tudi v starosti: dejavna starost med resničnostjo in slepilom«. *Delo*, 1. oktobra 1997, str. 11.
- Findeisen, D. (1999). *Izobraževanje odraslih v njihovih poznejših letih*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko: doktorska disertacija.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Knowles, M. (1980): *The Modern Practice of Adult Education*. New York: Association Press.
- Jelenc, Z. (1989). *Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju*. Ljubljana: Pedagoški inštitut in Skupnost izobraževalnih centrov.
- Jelenc Krašovec, S., Kump, S. (2006). »Vloga izobraževanja starejših odraslih pri spodbujanju njihove družbene vključenosti«. *Andragoška spoznanja*, 12, št. 4, str. 18–30.
- Jelenc Krašovec, Kump (2007). »Ali se odrasli na podeželju učijo drugače kot v mestih?« *Teorija in praksa*, let. 44, 1–2/2007, str. 277–297.
- Krajnc, A. (2005). »Starejši na prehodu iz industrijske v informacijsko družbo« v: Krajnc, A. (ur.), *Perspektive starejših v Evropi*. XVIII. Mednarodni kongres Eurag, str. 13–15.
- Kump, S. (2003). »Socialni kapital in izobraževanje odraslih« v Makarovič, M. (ur.), *Socialni kapital v Sloveniji*. Ljubljana: Sophia, str. 148–169.
- Kump, S., Jelenc Krašovec, S. (2005a). »Vloga izobraževanja v procesu krepitev položaja starejših ljudi v družbi« v Krajnc, A. (ur.), *Perspektive starejših v Evropi*, XVIII. Mednarodni kongres Eurag, str. 39–40.
- Kump, S., Jelenc Krašovec, S. (2005b). »Izobraževanje – možni dejavnik krepitev moči in vpliva starejših odraslih«. *Družbosl. razprave*, avgust–december 2005, letn. 21, št. 49/50, str. 243–261.
- Kump, S., Jelenc Krašovec, S. (2007). »Education – a possibility for empowering older adults«. *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 26, 6, 2007, str. 635–649.
- Lamovec, T., Musek, J., Pečjak, V. (1975). *Teorije osebnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ličen, N. (2006). *Uvod v izobraževanje odraslih: izobraževanje odraslih med moderno in postmoderno*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Ljubljanskadeklaracija. Dostopno na: <http://www.zduszveza.si/doc>, 8. septembra 2008
- Marentič, Požarnik, B. (2000). *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.
- Mirčeva, J. (2005). »Vključenost odraslih v izobraževanje«. *Andragoška spoznanja*, 4, 10–21.
- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v družbenem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mohorčič Špolar, V., in dr. (2001). *Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju odraslih*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
- Omerzu, B. (2004). »Starejši so ustvarjalni del družbe«. Zbirka prispevkov okroglih miz in predavanj. Festival za tretje življenjsko obdobje, 6. in 7. oktobra 2003, Cankarjev dom. Ljubljana: Zveza društev upokojencev Ljubljana, str. 91–92.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The collapse and revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rogers, C. R. (1995a): *On Becoming a Person*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Rogers, C. R. (1995b). *A way of Being*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Rogers, C. R. (1994). *Freedom to Learn*. Third Edition. New York: Macmillan College Publishing Company.
- Rogers, A. (1996). *Teaching Adults*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Schuller, T., Brassett-Grundy, A., Green, A., Hammond, C., Preston, J. (2002). *Learning, Continuity and Change in Adult Life: Wider Benefits of Learning Research Report No.3*. Dostopno na: <http://www.learningbenefits.net/Publications/ResReps/ResRep3.pdf>, 5. septembra 2008.
- Tutor's guide to positive ageing: A short course for retired people and those approaching retirement* (2000). Melbourne: Seaquus: Adult Education in the Community.
- Walker, A. (1998). *Managing an Ageing Workforce: A Guide to Good Practice*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Walker, Alan C. (2002). »A Strategy for Active Ageing«. *International Social Security Review*, Vol. 55, str. 121–139. Dostopno na <http://ssrn.com/abstract=309071>, 5. septembra 2008.

¹ Anketa je bila izvedena na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, in sicer septembra 2007, na vzorcu 170 ljudi.

² O izobraževanju starejših odraslih je v Sloveniji narejenih sorazmerno malo raziskav; lahko si pomagamo z raziskavami o udeležbi odraslih prebivalcev Slovenije v izobraževanju (npr. Jelenc, 1989; Mohorčič Špolar, 2002; Mirčeva, 2005) ter z drugimi raziskavami, ki se osredinjajo na specifične vidike izobraževanja starejših (Findeisen, 1999; Kump, Jelenc Krašovec, 2007; Jelenc Krašovec, Kump, 2007 idr.).